

glavlja naglašava da je časnički kadar pješaštva bio školovan u drugim republikama, vrijedi navesti da je od 1951. do 1955. u Sloveniji djelovala Škola za pričuvne časnike (str. 373), a u Hrvatskoj su postojala specijalizirana učilišta poput Inženjerijske škole u Karlovcu, Topničke škole u Zagrebu i Protuzrakoplovne škole u Zadru. Najvažnijim dijelom ovoga poglavlja može se smatrati opis Zrakoplovne časničke škole formirane 1948. u Sloveniji, a 1953. prebačene u Hrvatsku, odnosno u Pulu. Smještaj te škole posebno je važan s obzirom na to da je zrakoplovstvo „najviše bilo ovisno o školovanju u SSSR-u” (str. 381), što jasno pokazuje da je u razdoblju prekida odnosa sa Sovjetskim Savezom prostor tih dviju republika vezano uz pitanje sovjetskoga (informbiroovskog) utjecaja iz jugoslavenske perspektive smatran relativno sigurnim.

Slijedi sedam priloga, od kojih se najvažnijim mogu smatrati prvi i drugi – činovi u jugoslavenskoj vojsci i razmještaj jugoslavenskih postrojbi na području 5. vojne oblasti od 1945. do 1968. – jer daju pregled osnovnoga oblika jugoslavenske vojske na prostoru tih dviju republika.

Zaključno se može reći da je ova knjiga ispunila svoju svrhu te da je važan izvor za razumijevanje poslijeratnoga funkcioniranja jugoslavenskoga sustava na teritoriju Hrvatske i Slovenije s obzirom na važnost jugoslavenske vojske za tadašnje društvo u cjelini.

Vladimir Šumanović

Rasim Hurem, *Bosna i Hercegovina u Drugom svjetskom ratu 1941-1945.*, priredio dr. sc. Dino Mujadžević (Zagreb; Sarajevo: Plejada; Bošnjačka nacionalna zajednica za Zagreb i Zagrebačku županiju; University Press, 2016), 398 str.

Riječ je o knjizi bosanskohercegovačkoga povjesničara dr. Rasima Hurema (Rogatica, 1927. – Zagreb, 2008.), njegovoj povijesti Drugoga svjetskog rata u Bosni i Hercegovini. Hurem je duže vrijeme radio na ovom djelu, ali su ga bolest i smrt spriječile da ga završi. Ipak je rukopis bio u dovoljnoj mjeri završen te ga se uredničkim radom moglo pripremiti za objavu.

Na početku knjige nalazi se tekst prof. dr. sc. Husnije Kamberovića („Prva kvalitetna sinteza historije Bosne i Hercegovine za vrijeme Drugog svjetskog rata”, str. 7 – 12), u kojem je opisana važnost Rasima Hurema kao povjesničara Drugoga svjetskog rata u Bosni i Hercegovini, pri čemu je poseban osvrt dan na Huremovu knjigu *Kriza Narodnooslobodilačkog pokreta u Bosni i Hercegovini krajem 1941. i početkom 1942. godine* (Sarajevo, 1972.).

Slijedi kratki autorov „Predgovor” (str. 13 – 14), a zatim „Uvod” (str. 15 – 21), u kojem je u osnovnim crtama opisana povijest Bosne i Hercegovine u razdoblju prve jugoslavenske države.

U prvom poglavlju („Aprilski rat 1941. Okupacija i podjela Bosne i Hercegovine”, str. 23 – 53) prikazan je napad sila Osovine na Kraljevinu Jugoslaviju i kako je Bosna i Hercegovina nakon sloma Jugoslavije uključena u sastav Nezavisne Države Hrvatske

(NDH). Opisana je vojna i druga prisutnost Kraljevine Italije i Njemačkoga Reicha na bosanskohercegovačkom teritoriju. Također je dan prikaz gospodarstva na području Bosne i Hercegovine i njegove glavne značajke u ratnom razdoblju.

U drugom poglavlju („Bosna i Hercegovina u okviru Nezavisne Države Hrvatske”, str. 55 – 114) autor je prikazao kako je u Bosni i Hercegovini uspostavljena vlast NDH i njezine značajke. Nakon toga znatan dio poglavlja donosi različite aspekte politike državnoga terora NDH prema srpskom stanovništvu te kako je NDH provela uništenje romske i židovske zajednice. Autor razmatra i različite brojčane podatke o broju žrtava terora NDH.

Treće poglavlje („Od okupacije do ustanka”, str. 115 – 125) razmatra osnovne crte stanja u Bosni i Hercegovini nakon uspostave vlasti NDH i do ljeta 1941. godine. Već u tom razdoblju bilo je više slučajeva da se srpsko stanovništvo sukobilo sa snagama NDH, ali i s njemačkom vojskom (primjerice oko Sanskoga Mosta u svibnju 1941.). Nakon napada Njemačke na Sovjetski Savez Komunistička partija Jugoslavije u Bosni i Hercegovini intenzivira pripreme za organiziranje borbe protiv sila Osovine.

U četvrtom poglavlju („Ustanak 1941-1942.”, str. 127 – 176) opisani su događaji, vojni i politički, u Bosni i Hercegovini od ljeta 1941. do sredine 1942. godine. Izbija ustanak, a ustaničku masu – razumljivo – čini srpsko stanovništvo, i zbog svoje naklonjenosti Jugoslaviji kao i zbog činjenice da je bilo izloženo teroru NDH. Ustanci postupno dobivaju konture partizanske vojske pod vodstvom Komunističke partije Jugoslavije, odnosno četničkih jedinica. Na početku između tih različitih ustaničkih struja postoji i suradnja, ali na kraju dolazi do podjele i obračuna između komunista i monarhista. Važan utjecaj na događaje imala je i talijanska vojska, koja je tijekom druge polovine 1941. zaposjela veće dijelove NDH, pa tako i Bosne i Hercegovine. Hurem prikazuje i ofenzive koje su snage NDH, Nijemci i Talijani poduzimali protiv ustanika u Bosni i Hercegovini u prvoj polovini 1942. godine. Opisuje i promjenu politike NDH tijekom prve polovine 1942. radi „smirivanja stanja u državi”, od osnutka Hrvatske pravoslavne crkve do sklapanja primirja i sporazuma s nekim četničkim odredima u Bosni.

U petom poglavlju („Razvoj i afirmacija partizanskog/antifašističkog rata”, str. 177 – 231) Hurem prikazuje vojne i političke događaje od sredine 1942. do pretkraj 1943. godine. Pohodom partizanskih proleterskih brigada na čelu s Titom prema zapadu, kroz južne i zapadne dijelove Bosne i Hercegovine, i zauzimanjem Bihaća doći će do uspostave „Bihaćke republike”, gdje je održano i 1. zasjedanje Antifašističkoga vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije. Uslijedile su operacije osovinskih snaga (*Weiss* i *Schwarz*) čiji je cilj bio uništiti glavninu partizanskih snaga. Nakon toga u istom poglavlju prikazani su i ostali najvažniji vojni i politički događaji tijekom 1943. godine.

U šestom poglavlju („Četnički zločini u Bosni i Hercegovini”, str. 233 – 295) autor je opširno prikazao kronologiju i opseg raznovrsnoga nasilja koje su tijekom rata četnici u Bosni i Hercegovini počinili nad muslimanskim i katoličkim stanovništvom. Autor također prikazuje kako je to nasilje dovelo do velikoga izbjegličkog vala u kojem se muslimansko i katoličko stanovništvo sklanjalo u Sarajevo, Banju Luku i izvan Bosne i Hercegovine, primjerice u Dubrovnik ili sjeverno od rijeke Save. Autor razmatra i različite procjene broja žrtava četničkoga nasilja u Bosni i Hercegovini.

U sedmom poglavlju („Partizanski zločini”, str. 297 – 299) autor daje kraći prikaz nasilja partizana. Uglavnom opisuje neke slučajeve nasilja nad nesrpskim stanov-

ništvom neposredno nakon izbijanja ustanka 1941., a navodi da su partizani, kada su sredinom 1942. držali Prijedor, u tom mjestu pobili više od 200 muslimana i katolika. Tema nasilja partizana, odnosno komunista nad protivnicima u Bosni i Hercegovini svakako ostaje otvorena povjesničarima za daljnje istraživanje.

U osmom poglavlju („Talijanski i njemački zločini”, str. 301 – 318) Hurem daje pregled nasilja, odnosno represivnih mjera talijanskih i njemačkih postrojbi na području Bosne i Hercegovine. Pritom nasilje talijanske vojske, osim u kontekstu suzbijanja ustaničkoga pokreta, sagledava i u kontekstu talijanske potpore četnicima.

U devetom poglavlju („Varijante muslimanske politike u toku rata”, str. 319 – 343) Hurem opisuje sudjelovanje bosanskohercegovačkih muslimana u Ustaškom pokretu, odnosno upravi NDH, zatim sudjelovanje nekih muslimana u četničkom pokretu kao i inicijative nekih muslimanskih predstavnika da se, s osloncem na neke predstavnike Njemačkoga Reicha, ostvari autonomija Bosne i Hercegovine.

U desetom poglavlju („Uspostavljanje državnosti Bosne i Hercegovine”, str. 345 – 352) prikazano je kako su Narodnooslobodilački pokret, odnosno Komunistička partija Jugoslavije osnivanjem i djelovanjem Zemaljskoga antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Bosne i Hercegovine oblikovali Bosnu i Hercegovinu kao ravnopravnu federalnu jedinicu u sastavu poslijeratne jugoslavenske države.

Na kraju knjige nalazi se nekoliko priloga (str. 353 – 398), među kojima su popis korištenih izvora i literature te popis osobnih imena i zemljopisnih naziva.

Riječ je o vrijednom djelu utemeljenom na opširnoj literaturi, objavljenim i arhivskim izvorima. Prikazani su svi glavni vojni i politički događaji Drugoga svjetskog rata na području Bosne i Hercegovine. Osobno mi je zanimljivo kako je autor dosta prostora posvetio opisu i analizi nasilja koje su tijekom rata u Bosni i Hercegovini činili – iz različitih razloga i u različitom opsegu – svi sudionici ratnih zbivanja. Ova knjiga Rasima Hurema poslužit će svim povjesničarima koji će se nastaviti baviti različitim aspektima Drugoga svjetskog rata u Bosni i Hercegovini, ali i Hrvatskoj.

Nikica Barić

Martina Bitunjac, *Verwicklung. Beteiligung. Unrecht. Frauen und die Ustaša-Bewegung*, Gewaltpolitik und Menschenrechte, Band 2, Herausgegeben von Rolf Hosfeld, Sönke Neitzel und Julius H. Schoeps (Berlin: Duncker & Humblot, 2018), 252 str.

Ova knjiga povjesničarke Martine Bitunjac jedno je od prvih opširnijih istraživanja položaja žena u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj. Izvorno je objavljena 2013. na talijanskom jeziku (*Le donne e il movimento ustacia*), a ovo je njezino prerađeno njemačko izdanje.

U prvom, uvodnom poglavlju („Einleitung”, str. 15 – 25) autorica je prikazala istraživačke probleme povezane s njezinom temom, dosadašnju razinu istraženosti ove i srodnih tema kao i pregled arhivskih i drugih izvora i literature relevantne za njezino istraživanje.